

NAPOMENE UREDNIKA

Pred Vama je, poštovani čitaoc, Zbornik 33 rada saopštena na XVII naučnom skupu **Tehnologija, kultura i razvoj (TKR)**, koji je održan od 1. do 3. septembra 2010. godine u Tivtu, Crna Gora. Ovaj skup je imao dve osnovne teme. Prva, *Visoko i celoživotno obrazovanje: stanje, posledice i moguće strategije razvoja* i druga, *Vrednovanje znanja i zaštita intelektualne svojine*. Kao što je bilo prošle i kako će biti i idućih godina, druga tema je ovogodišnja konkretizacija šireg predmeta ovog skupa, koji glasi: *Razvoj privrede i društva zasnovan na znanju i kulturnim osobenostima*.

Ovogodišnji skup je deveti u nizu TKR skupova koji su posvećeni izabranim problemima ulaska zemalja Zapadnog Balkana u Evropsku uniju. Misija ovih skupova je da doprinosu kvalitetnim pripremama ovih zemalja za ulazak u Evropsku uniju i za efikasnu adaptaciju na novo institucionalno, razvojno, ekonomsko i drugo okruženje. Ova misija skupa se ostvaruje naučno osnovanim, svestranim i otvorenim razmatranjima fenomena, ideja, problema, poslova, koristi i troškova koji su u vezi sa ulaskom u Evropsku uniju.

Nobelovac José de Sousa Saramago¹, na jednoj međunarodnoj konferenciji o obrazovanju, upotrebio je sledeću, za prvu temu ovogodišnjeg TKR skupa veoma prigodnu metaforu: „*Uvek možemo popraviti krov iznad svojih glava radi zaštite od kiše ali ako se ne staramo o temelju kuće ona će se, sa nama u njoj, pre ili kasnije srušiti*“. U duhu ove metafore, a na svojoj percepciji stanja visokog obrazovanja i odnosa prema znanju u Srbiji, koje za ovu priliku uzimamo za prihvatljivu ilustraciju stanja na čitavom Zapadnom Balkanu, nalazimo da sledeća pitanja traže odgovore:

1. U kojoj meri se obrazovanje, posebno visoko i celoživotno, i naučno znanje, zaista smatraju temeljom država, društava, naroda, organizacija, porodica i života pojedinaca na Zapadnom Balkanu? U (a) nedovoljnoj, (b) osrednjoj ili (c) velikoj meri?
2. Ako je odgovor na prethodno pitanje „u nedovoljnoj meri“ šta se, u tom slučaju, u odnosnom društvu odnosno državi, uzima za temelj razvoja umesto obrazovanja i znanja? Nudimo dva moguća odgovora zajedno sa daljim pitanjima usmerenim na konkretizaciju tih odgovora. Za prvi odgovor koji glasi *prirodna bogatstva* nameću se sledeća dalja pitanja: koja prirodna

¹ Nobelova nagrada za književnost, 1998.

bogatstva, u kojoj meri ih posedujemo, da li sa tim prirodnim bogatstvima možemo biti razvojno konkurentni, koja su društva postala razvijena zahvaljujući prirodnim bogatstvima, šta sa prirodnim bogatstvima u odsustvu znanja da se ona razvojno najefikasnije i najefektivnije iskoriste, itd.? Uzimamo da drugi odgovor glasi *urođene sposobnosti ljudi i drugi nasleđeni darovi kao što su snalažljivost, visprenost i tsl..* I ovaj odgovor traži da se jasno i nedvosmisleno utvrde konkretne urođene sposobnosti i genetski darovi na koje se misli osloniti u razvoju, koji su i koliki izgledi da to uistinu bude stvarni temelj željene budućnosti i u kojoj meri smo, po ovoj osnovi, na globalnom nivou specifični i u prednosti nad drugima, koliko su uistinu vredni darovi prirode u odsustvu znanja, itd?

3. Ako odgovor na pitanje 1. kaže da se na Zapadnom Balkanu obrazovanje i naučno znanje uistinu uzimaju u *dovoljnoj meri* kao temelj budućeg razvoja, ostaje da se utvrdi kolika je stvarna čvrstina, izdržljivost, elastičnost, trajnost i pouzdanost razvojnog temelja koji se sada gradi na obrazovanju i naučnom znanju? Da li pravimo temelje koji u svemu liče na temelje najboljih građevina ili je reč o falš temeljima koji podsećaju na one zalivane malterom u kome ima peska i još koječega ali malo ili nikako građevinskog gvožđa i dobrog cementa?
4. Koliko su kvalitetni, pouzdani i odgovorni projektanti, graditelji i nadzorni organi temelja razvoja na Zapadnom Balkanu? Šta se sa svakim od njih i svima njima desilo i dešava tokom tekućih tranzicija? Da li je tržište jedina institucija i mehanizam koji daje licencu, angažuje, zadržava ili odbacuje projektante, graditelje i nadzorne organe temelja razvoja? Ako je odgovor na ovo pitanje potvrđan, moramo se, nadalje, upitati šta je dovelo do toga, koje su posledice po temelje budućnosti društva i da li je sve to sa stanovišta mogućeg kvalitetnog razvoja prihvatljivo? U kojoj meri su isključivo tržišni mehanizmi dovoljni da osiguraju razvoj zasnovan na obrazovanju i naučnom znanju? Posebno u slučaju malih zemalja i malih tržišta, kakvi su svi na Zapadnom Balkanu.
5. Šta čini najsnažniju odbranu i nacionalnu stabilnost i bezbednost modernih, posebno malih država? Jake tradicionalne vojne snage, sofisticirano opremljena i obučena profesionalna vojska, veoma obrazovana populacija koja živi u naprednoj zemlji? Odgovor na ovo pitanje direktno određuje ukupna i relativna izdvajanja iz BDP za odbranu, obrazovanje, istraživanja i razvoj. Šta nam sugeriše istorija, posebno modernog doba, u vezi nacionalne odbrane, bezbednosti i stabilnosti? Koje se države i društva brane i čuvaju sa najjačim nacionalnim motivima za to? Društva visokoobrazovanog stanovništva, razvojno uspešna, naučno i tehnološki napredna i moćna ili pak društva jakih borbenih tradicija?
6. Čime objašnjavamo a potom i čime opravdavamo buran rast populacije institucija visokog obrazovanja u svim zemljama Zapadnog Balkana? Neočekivanim evolucionim skokom na putu ka društvu znanja tj. radikalnom promenom njihove razvojne paradigme? Imitacijom onog što se dešava u

veoma razvijenom svetu? Socijalnom, političkom, ekonomskom i drugom profitabilnošću visokog obrazovanja uzetog za *fabriku resursu* na kome se zasnivaju sadašnjost i budućnost nacija? Ili socijalnom i ekonomskom isplativošću diploma i drugih sertifikata koje daje visoko obrazovanje za prihvatljivu cenu i obostrano minimiziran napor da se diploma dobije? Ili pak, mogućnošću da se uspešno proda obrazovni proces kao proizvod o čijem se stvarnom sadržaju, funkcijama, kvalitetu, upotrebnim i drugim vrednostima sasvim malo zna? Ili svim ovim po malo u uverenju da već brojnu populaciju institucija visokog obrazovanja nikakav *ekološki izbor* neće zahvatiti, a ako je nekada u budućnosti i zahvati, do tada će se sav uloženi novac i trud već višestruko isplatiti u osnovanom uverenju da do sankcionisanja fabrikacije nepotrebnih i neadekvatnih proizvoda visokog obrazovanja neće i ne može doći pošto je sve isključivo u rukama tržišta koje je svoje već reklo prihvatajući takve proizvode?

7. Visoko obrazovanje je proces sa višedimenzionalnim mogućim ishodom, kao što su: (a) sticanje znanja, (b) razvoj sposobnosti za prihvatanje i kreaciju znanja, (c) sticanje sposobnosti za primenu znanja, (d) sticanje društvene potvrde o okončanju visokog obrazovanja, (e) sticanje kvalifikacija i komparativnih prednosti pri zapošljavanju itd. Koji od ovih ishoda tj. motiva za obrazovanje danas i ovde preovlađuje i sa kojim najverovatnijim društvenim i ličnim posledicama?
8. Koji je saglediv bilans odustajanja države od potrebne odgovornosti za visoko obrazovanje? U kojoj meri tržišni mehanizmi, posebno u malim zemljama, mogu da osiguraju razvojno valjano regulisanje visokog obrazovanja? Koje su zamke naizgled neumitne istine da obrazovanje treba razumeti isključivo kao *investiciju*? Jer, ako je samo investicija a nikako i *trošak* koji društvo svesno i namerno prihvata i čini, tada se u uslovima uvek ograničenih investicionih sredstava, sa stanovišta racionalnog investitora, uvek investira po kriterijumu najvećeg prinosa ili po kriterijumu najveće zaštite ličnih interesa i ostvarivanja ličnih ciljeva? Šta sa obrazovanjem kao ključnim faktorom humanizacije i ostvarivanja čoveka? Koga se tiču ova pitanja ako ne društva odnosno države koja sublimira interese društva i odgovara za njihovo zadovoljenje?
9. Kako i sa kojim posledicama vrednujemo stvaranje, posedovanje i korišćenje znanja na prostoru Zapadnog Balkana? Čime objašnjavamo neuravnoteženost ovih vrednovanja? Osobenim kulturnim modelom koji, u samoj svojoj srži, preferiše posedovanje više nego stvaranje i još više nego korišćenje znanja? Ili pomodnim promenama u tom kulturnom modelu i sklonostima ka imitiranju i nekritičkom preuzimanju nekih rešenja samo stoga jer im je nekako data oznaka „svetska“? Ili veoma specifičnim interesima pojedinačnih profesija i grupa? Ili nečim četvrtim, petim itd. Ali, u svakom slučaju, ovde preovlađujući sistem vrednovanja znanja je, u mnogo čemu, različit od vrednovanja u razvojno orijentisanim društvima i kulturama? Koje su

razvojne, civilizacijske, ekonomske, socijalne i druge posledice tekućeg stanja vrednovanja znanja?

10. Pošto je u onome što se naziva društvo znanja isto „*široko raspoloživ i lako dostupan resurs*“ - nužna osobina svih baznih razvojnih resursa potvrđena tokom istorije razvoja – to, jednostavno, znači da cena pribavljanja znanja mora biti niska u smislu da je većini korisnika znanja (privrednih i drugih organizacija, preduzetnika itd.) prihvatljiva. Koje su posledice ovoga na obrazovanje, istraživanja i razvoj i, posebno, na doživotno obrazovanje? Koje su implikacije ove činjenice na racionalizaciju i razvoj sektora obrazovanja, na očekivanja onih koji su sada veći posednici znanja, na sklonosti mlađih generacija da se upuste u proces prisvajanja znanja, učenja i tsl.? Jer, prisetimo se, informacione tehnologije i informacije su postale bazni faktor razvoja tokom nekoliko zadnjih decenija zahvaljujući, u prvom redu, stalnom usavršavanju njihovih funkcija i opadanju cena njihovog pribavljanja. Nema razvoja na teško pribavljivim resursima; tako je uvek bilo i tako će biti i sa naučnim znanjem kao razvojnim resursom.

Uspešna potraga za odgovorima na ova, razume se i druga pitanja, može doprineti želji da se izbegne onaj ishod tranzicije visokog obrazovanja koji je lapidarno iskazan ciničnom opaskom jednog poljskog profesora univerziteta. Na pitanje o budućnosti visokog obrazovanja u tranzicionim zemljama njegov odgovor je glasio: „*preživće samo najgori i najbolji univerziteti*“, jer će još veoma dugo biti onih koji će želeći samo diplome kao i onih koji će biti žedni primanja, stvaranja i primene znanja.

Rad ovogodišnjeg skupa odvijao se, najvećim delom, u potrazi za odgovorima na ova pitanja i završio postavljanjem novih pitanja o predmetima dve osnovne teme ovog skupa i našim uverenjem da će se potraga za odgovorima na prethodna pitanja nastaviti i od čitalaca radova saopštenih u ovom Zborniku.

U ovim napomenama navodimo, u odsustvu tih tekstova koji bi, inače, bili objavljeni u ovom Zborniku, da su u prvom delu rada skupa data veoma kvalitetna saopštenja o tekućim reformama visokog obrazovanja u Srbiji, Crnoj Gori, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Albaniji. Zahvaljujući tim saopštenjima skup je imao, pored napred navedenih pitanja, i dodatni okvir koji su činile saopštene namere, pravci, strategije i procedure primenjene u reformama visokog obrazovanja, najviše u okviru Bolonjskog procesa, zajedno sa dosadašnjim uspesima i tekućim poduhvatima na reformisanju i modernizovanju visokog obrazovanja. U ovim saopštenjima veoma su istaknuti ključni problemi i dalje upitanosti o značaju, nedostacima i putevima razvoja visokog obrazovanja, sa stalnim naglašavanjima da je valjana budućnost zemalja Zapadnog Balkana u razvoju zasnovanom na znanju, u čemu bi visoko i celoživotno obrazovanje trebalo da igraju ključnu ulogu. Ova saopštenja uglednih tekućih i bivših rektora univerziteta, predsednika nacionalnih saveta za visoko obrazovanje i predsednika CANU ojačala su osnovanost napora organizatora ovog skupa da privuče podjednaku pažnju učesnika iz svih zemalja Zapadnog Balkana pošto su problemi razvoja, obrazovanja, naučnih i tehnoloških istraživanja, konkurentnosti, privredne i drugih modernizacija, veoma, veoma slični u svim zemljama ovog dela Evrope.

Nekoliko napomena o strukturi ovog Zbornika. Objavljeni radovi su uređeni u četiri grupe, prema pretežnom pripadanju predmeta kojim se pojedinačni radovi bave. Prvu grupu čini petnaest radova koji se bave problemom visokog obrazovanja; drugu šest radova koji se bave problemom celoživotnog obrazovanja; u trećoj grupi se nalazi šest radova posvećenih vrednovanju znanja i zaštiti intelektualne svojine i, najzad, u četvrtoj grupi je šest radova čiji predmet ne pripada pretežno niti jednoj od prethodne tri grupe a nalaze se u okvirima misije i ciljeva ovog skupa.

Na kraju, ponavljamo već standardnu napomenu. Uređivanje ovog Zbornika radova u potpunosti je poštovalo odomaćene standarde u uređivanju svih prethodnih 16 zbornika. U najkraćem, očuvani su ideje i nalazi svakog autora objavljenih radova, jer, autori su jedini nosioci pohvala i naučnih odgovornosti za kvalitet svojih radova.

Prof.dr Vlastimir Matejić